

The Encyclopedia Herald of Ukraine

2024. Vol. 16

DOI: 10.37068/evu.16.7

Article history:

Received 16/09/2024

Accepted 28/11/2024

Published 13/12/2024

Citation: Polishchuk, V. (2024). The Literary Encyclopedia of Cherkasy: towards reference book implementation. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*, 16, 1-7.
<http://doi.org/10.37068/evu.16.7>

© 2024 Author

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ISSN 2706-9990 (print)
ISSN 2707-000X (online)

“Літературна енциклопедія Черкащини”: від задуму до реалізації

Володимир Поліщук

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Черкаси, Україна

ORCID: 0000-0002-9090-8324

Email: kaflit@ukr.net

Резюме

Автор описує шлях від підготовчих етапів проекту “Літературна енциклопедія Черкащини” до його виконання з докладним означенням реалізованих структурних складових цього видання, що забезпечили його фундаментальність і всеохопність у висвітленні регіональної літературної історії. В огляді використано методи історико-літературного аналізу, систематизації та опису, що дозволило комплексно простежити значущість та актуальність “Літературної енциклопедії Черкащини”. Автор наголошує, що “Літературна енциклопедія Черкащини” сприяє збереженню і популяризації літературної спадщини краю.

Ключові слова

літературне краєзнавство, регіональна енциклопедія, культурна спадщина, Черкащина.

The Literary Encyclopedia of Cherkasy: towards reference book implementation

Volodymyr Polishchuk

Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University, Cherkasy, Ukraine

ORCID: 0000-0002-9090-8324

Email: kaflit@ukr.net

Abstract

The project report provides an overview of the preparatory stages leading up to the creation of the Literary Encyclopedia of Cherkasy and offers a detailed description of the structural components implemented in the first two volumes of this three-volume reference work, ensuring its thoroughness and comprehensiveness in documenting the region's literary history. Using a combination of historical and literary analysis, systematization, and description, this project report offers a comprehensive exploration of the enduring importance and current applicability of the Literary Encyclopedia of Cherkasy. This Encyclopedia is highlighted as a significant contribution to the preservation and popularization of the Cherkasy region's literary heritage.

Keywords

literary studies, regional encyclopedia, cultural heritage, Cherkasy region.

ВСТУП

Для нинішнього стану історіографії в Україні характерне “зростання зацікавлення регіональною історією, що знаходить втілення у формуванні історичної регіоналістики як окремого напрямку наукових досліджень” (Саєнко, 2017, с. 86). Фактично можна говорити, що вже “сформувався й успішно розвивається окремий вид науково-дослідної, культурно-просвітницької та видавничої діяльності — підготовка регіональних енциклопедій, передусім історико-краєзнавчого спрямування” (Соколов, 2017, с. 94). Це чітко спостерігаємо на прикладі Черкащини, адже згідно з “Корпусом енциклопедичних видань України” (Железняк, Іщенко, 2017) існує майже два десятки довідників про цей край, чільне місце серед яких займає “Літературна енциклопедія Черкащини” (Поліщук, 2020; Поліщук, 2021). Вона є “свідченням неперервності розвитку культури, науки, освіти, підкресленням потужності й непоборності української нації в різних її виявах та діях, царинах та виразниках” (Клименко-Синьоок, 2022). Мета нашого огляду — окреслити підґрунтя, структуру та особливості цієї енциклопедії, а також її внесок у розвиток регіонального літературознавства. В огляді використано методи історико-літературного аналізу, систематизації та опису, що дозволило комплексно простежити значущість та актуальність “Літературної енциклопедії Черкащини”.

ОГЛЯД ЕНЦИКЛОПЕДІЇ

У 2020 році в Черкасах вийшов друком перший, а в 2021 році — другий том “Літературної енциклопедії Черкащини” (ЛЕЧ), автором-укладачем якої є автор цього тексту. Нині триває робота над третім, завершальним томом цього проекту. Звісно,

здум такої доволі амбітної праці не був спонтанним, а до часу його реалізації минуло понад 30 років літературно-краєзнавчої роботи, що крок за кроком набирала системнішого характеру, чіткіше окреслювалося структурування пошукуваного матеріалу.

Увага й інтерес до літературного краєзнавства, як тепер пригадую, зародився зі студентських літ у Черкаському педагогічному інституті з чималого рельєфного стенду «Письменники — уродженці Черкащини» в одній з аудиторій. На стенді було зо два десятки портретів письменників, він, справді, привертав увагу дбайливістю виготовлення. Пізніше, року з 1984-го, вже під час викладання на кафедрі української літератури цього інституту зародилась ідея про створення у вищій літературно-краєзнавчого музею.

Забігаючи наперед, зауважу, що авторський музей обласного рівня “Літературна Черкащина” на шість тематичних залів-аудиторій було створено в 1999–2002 роках, він функціонує понині, виконуючи пізнавальну місію, та є своєрідною навчально-дослідницькою лабораторією для студентів-філологів.

Від задуму створення музею до його реалізації минув час, основними завданнями були збір і накопичення відповідного літературного матеріалу, опрацювання різноманітних краєзнавчих джерел. На кінець 1980-х у головній бібліотеці області було укладено біобібліографічний покажчик “Письменники Черкащини” (Волинець та ін., 1990), у якому містилася стисла інформація про близько 80 письменників Шевченкового краю. У 1988 році опубліковано біобібліографічний довідник “Письменники Радянської України. 1917–1987” (Коваль, Павловська), де фактично вперше за багато десятиліть було подано інформацію і про репресованих за сталінщини письменників, і про понад 100 митців слова, пов’язаних із Черкащиною. Власне, ці два видання виявилися своєрідним підмурком для подальших відповідних пошуків.

На межі 1980–1990-х я звернувся з листами до письменників-краян із пропозицією надіслати для майбутнього музею свої книги, фото, документи, і немало митців відгукнулося на таке прохання, підтримавши й саму “музейну” ідею. До речі, тоді чи не першим відповів Олесь Гончар, надіславши лист і кілька книг із дарчими написами, зазначивши, що його відомий за романом “Людина і зброя” студбат вів бої на Росі...

Певними віхами в дослідженні літературного краєзнавства Черкащини стали невеликі брошури “Черкащина в запитаннях і відповідях (Черкащина літературна)” та “Література рідного краю в школах Черкащини” (обидві — 1990), а також численні тематичні статті в періодиці. У першій автор подав порайонний перелік письменників Черкащини, що, зокрема, було важливо для вчителів області, а в другій — розробив варіанти шкільних занять із літературного краєзнавства. Тут варто зауважити, що протягом усіх десятиліть увага до літературно-краєзнавчої роботи в середній і вищій школі перебувала й продовжує бути в центрі уваги, втілюючись у різних формах (розроблення посібників і підручників, спецкурси в школах та університеті, численні наукові конференції різного рівня, зокрема й міжнародні, за творчістю письменників-краян тощо).

Важливим етапом добору й накопичення літературно-краєзнавчої інформації стало укладання збірок творів чи праць письменників із Черкащини, які зазнали репресій чи були замовчувані, написання передмов і приміток до них. Таким чином з’явилися в 1990-2010-х збірки творів чи праць Тодося Осьмачки, Степана Бена, О. Лана, Дмитра Борзяка, Юхима Гедзя, Андрія Чужого, Олени Журливої, Михайла Драй-Хмари, Павла Филиповича, Василя Доманицького та ін.

У 2012 і 2013 роках двома виданнями вийшов підручник “Література рідного краю (Літературна Черкащина)” з різною методичною, бібліографічною та довідковою інформацією (автори — В. Поліщук, М. Поліщук). Тож цілком логічно, що з такого доробку й контексту визріла ідея написання літературної енциклопедії Черкащини. Ще один дуже важливий штрих до мовленого: автор цього тексту протягом практично двох десятиріч мав домовленість з одним із управлінь облдержадміністрації, брав у ньому щорічно комплекти всіх районних та обласних газет Черкащини, докладно аналізував їх “на предмет” літературного краєзнавства, робив необхідні вирізки й комплектував за алфавітом принципом тематичні папки. Їх виявилось понад дві сотні, й це була і є фактологічна база для укладання енциклопедії.

Основними орієнтирами структурування й організації текстів для “Літературної енциклопедії Черкащини” стала низка відомих енциклопедичних видань: “Українська літературна енциклопедія” (наявні 3 томи), шеститомна “Шевченківська енциклопедія”, 10-томна “Енциклопедія історії України”, 2-томна “Літературознавча енциклопедія” (автор-укладач Юрій Ковалів). Звісно, були й інші джерела, локальнішого, сказати б, плану, і на всіх із них у текстах “Літературної енциклопедії Черкащини” є відповідні згадки чи посилання. Природно й логічно, що майже в усіх текстах ЛЕЧ акцентовано саме на регіональному — “черкаському” — вимірі. Певною особливістю статей ЛЕЧ є і те, що автор-укладач прагнув використовувати оцінні судження про персоналії чи явища не тільки знаних учених, а й місцевих дослідників — краєзнавців, письменників.

Увесь зібраний багатющий фактологічний матеріал, урахування практики й досвіду названих вище енциклопедичних видань загалом і визначили принципи структурування енциклопедії, про яку тут ідеться. У підсумку було сформовано 17 тематичних напрямів, за якими зібрані матеріали вносили до ЛЕЧ. Означуємо ці напрями й додаємо стислі коментарі, де в цьому є необхідність. Отож, до ЛЕЧ вміщено персоналії, літературні явища, літературознавчі поняття тощо за такими аспектами:

- письменники, літературознавці, фольклористи, які народилися на Черкащині в її адміністративно-територіальних межах із 7.01.1954 року, коли область була утворена з різних районів Київщини, Полтавщини, Вінниччини та Кіровоградщини. Щодо персоналій, то важливим критерієм для внесення особи до ЛЕЧ був видрук нею хоча б одної книжки творів, літературознавчих або фольклористичних праць, звісно, підданих оціночним характеристикам;
- письменники, літературознавці і т. д., коріння роду яких — із Черкащини, хоча вони тут і не народились (наприклад, Людмила Старицька-Черняхівська — донька уродженця Чорнобаївщини Михайла Старицького, Ігор Лагоза — син уродженця Канева Віктора Лагози; Віталій Коротич — батько якого родом із Кам’янки);
- письменники, літературознавці і т. д., народжені в інших краях, але доля і творчість яких більшою чи меншою мірою пов’язана з Черкащиною (тут за приклад — уродженці Полтавщини Василь Симоненко, Василь Захарченко та ін.);
- письменники, переважно широкоznані, які за тих чи інших причин чи обставин побували на Черкащині в різні часи (Ж. П. Сартр, С. де Бовуар, О. Твардовський, А. Гідаш, Р. Гамзатов та ін.);
- зарубіжні письменники, твори яких перекладали українською мовою уродженці Черкащини (водночас сформувався уявлення про “перекладацьку школу” Черкащини);

- зарубіжні письменники, які перекладали твори уродженців Черкащини (передовсім Т. Шевченка), та зарубіжні літератори в їхніх зв'язках із літературою українською через творчість письменників-краян (зокрема Т. Шевченка);
- широко й різногранно поданий шевченківський аспект (усе, що пов'язане з життям і творчістю Т. Шевченка, його роль у становленні міжлітературних зв'язків, пошанування його пам'яті тощо);
- теоретико-літературний аспект: тлумачення тих теоретико-літературних понять, які особливо чітко й показово можна проілюструвати творами письменників Черкащини (скажімо, до пояснення терміну “сонет” подано перелік багатьох майстерних поетів-сонетистів із Черкащини тощо);
- історичні діячі, персоналії — уродженці Черкащини, про яких написані художні чи художньо-документальні твори уродженцями Черкащини (скажімо, Богдан Хмельницький, Максим Залізняк, Іван Гонта, про яких писав у романах Михайло Старицький); не уродженці Черкащини, про яких писали письменники нашого краю (скажімо, Северин Наливайко, про якого написав роман Іван Ле);
- журнали, альманахи, колективні збірки, антології тощо, опубліковані на Черкащині, або ж ті, що постали стараннями наших краян (скажімо, альманах “Рада”, що його видавав Михайло Старицький; альманах “Складка”, до якого долучився Кесар Білиловський тощо);
- широкий фольклорний і фольклористичний аспект: фольклорні твори різних жанрів, записані на Черкащині чи в яких йдеться про Черкащину та її людей; фольклористи з Черкащини й ті, що записували фольклор у нашому краї (скажімо, Марко Вовчок, Іван Рудченко, Павло Чубинський, Дмитро Яворницький та ін.); фольклористичні терміни-поняття, що їх можна проілюструвати текстами, пов'язаними з Черкащиною (історичні пісні, думи, легенди тощо);
- топонімічний аспект: населені пункти (село, селище, місто), в яких народились чи бували письменники, або ж про які написані літературні твори, в яких є літературні пам'ятки, місця тощо; урочища, ліси (скажімо, широкознаний Холодний Яр), оспівані в літературних творах. У цьому ж аспекті вельми важливими й цікавими є легенди чи перекази про походження назв різних топонімічних об'єктів;
- гідронімічний аспект: назви річок і рік, які протікають Черкащиною (Дніпро, Рось, Тясмин, Сула, Гірський Тікич, Ятрань і т. д.) і про які написано художні твори;
- меморіальний аспект: інформація про літературні музеї, музейні кімнати й експозиції, пам'ятники письменникам і їхні погруддя, пам'ятні знаки, стели, дошки, могили письменників, що є на Черкащині;
- традиційні літературні, літературно-мистецькі премії, конкурси, засновані на пошанування письменників, пов'язаних із Черкащиною, або такі ж відзнаки інших регіонів, лауреатами (переможцями) яких стали письменники Черкащини;
- видавничий аспект: назви видавництв, друкарень Черкащини;
- журналістський аспект: інформація про періодичні й неперіодичні видання краю (журнали, альманах, часописи, газети і т. д.), в яких більшою чи меншою мірою подано літературний матеріал, а також постійні літературні й літературно-мистецькі сторінки.

У ЛЕЧ вміщено фотопортрети лише тих письменників-членів СПУ/НСПУ, які є уродженцями Черкащини та класиками українського письменства ХІХ — поч. ХХ ст. Цей принцип майже абсолютно витримано в усіх томах регіональної енциклопедії. Як ілюстрації подано також титули окремих періодичних і неперіодичних видань, логотипи обласних і районних газет тощо.

Автор-укладач “Літературної енциклопедії Черкащини” розглядає це видання вдячним знаком пам’яті тим краєзнавцям Черкащини — Миколі Комарницькому, Михайлові Пономаренку, Миколі Пшеничному, Іванові Сорокопуду, Володимирові Хоменку й іншим подвижникам, які в попередні десятиліття плідно працювали на вивченням і збереженням для нащадків багатющої літературної історії краю.

ВИСНОВКИ

“Літературна енциклопедія Черкащини” стала результатом понад 30-річної наполегливої праці (нині готується третій том на літери “С”–“Я”), зосередженої на збиранні й систематизації інформації про митців слова Черкаського краю, і вже є помітним досягненням у галузі українського регіонального літературознавства, адже не лише акумулює знання про літературну спадщину Черкащини, а й сприяє подальшому розвитку краєзнавчих досліджень, популяризації культурної спадщини регіону.

ЛІТЕРАТУРА

- Волинець, Л. М., Пономаренко, М. Ф., Пшеничний, М. І. (1990). *Письменники Черкащини: бібліографічний покажчик*. Черкаси.
- Железняк М., Іщенко О. (Ред.). (2017). *Корпус енциклопедичних видань України: бібліографічний онлайн-покажчик*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://doi.org/10.37068/b/cuebi>
- Клименко-Синьоок, Г. (2022). Літературна абетка Черкащини. Вебсайт Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. <https://cdu.edu.ua/news/literaturna-abetka-cherkashchyny.htm>
- Коваль, В., Павловська, В. (1988). *Письменники Радянської України, 1917–1987: бібліографічний довідник*. Київ.
- Поліщук, В. (Укл.). (2020). *Літературна енциклопедія Черкащини* (том 1: А–К). Черкаси.
- Поліщук, В. (Укл.). (2021). *Літературна енциклопедія Черкащини* (том 2: Л–Р). Черкаси.
- Саєнко Л. Біобібліографічний довідник “Краєзнавці Одещини”: до питання створення. У зб. *Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції “Українська енциклопедистика”* (с. 86–92). Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://doi.org/10.37068/ue.2017.10>
- Соколов, В. (2017). Створення регіональних енциклопедій з бібліотечної справи як важливий напрям розвитку бібліотечної політики регіонів. У зб. *Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції “Українська енциклопедистика”* (с. 93–102). Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://doi.org/10.37068/ue.2017.11>

REFERENCES

- Klymenko-Synook, H. (2022). Literaturna abetka Cherkashchyny [Literary 'alphabet' of Cherkassy]. *Website of the The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy*. <https://cdu.edu.ua/news/literaturna-abetka-cherkashchyny.htm> [in Ukrainian].
- Koval, V., & Pavlovska, V. (1988). *Pysmennyky Radianskoi Ukrainy, 1917–1987: biobibliohrafichnyi dovidnyk* [Writers of Soviet Ukraine, 1917–1987: biobibliographic index]. Kyiv [in Ukrainian].
- Polishchuk, V. (Ed.). (2020). *Literaturna entsyklopediia Cherkashchyny* [The Literary Encyclopedia of Cherkasy] (vol. 1). Cherkasy [in Ukrainian].
- Polishchuk, V. (Ed.). (2021). *Literaturna entsyklopediia Cherkashchyny* [The Literary Encyclopedia of Cherkasy] (vol. 2). Cherkasy [in Ukrainian].
- Saienko, L. (2017). Biobibliographical guide "Researchers of Local Lore in the Odesa Region": on the creation concepts. *Proceedings of the 5th International Conference on Ukrainian Encyclopedia Studies* (pp. 86–92). Kyiv: Institute of Encyclopedic Research, National Academy of Sciences of Ukraine. <https://doi.org/10.37068/ue.2017.10> [in Ukrainian].
- Sokolov, V. Production of regional encyclopedias by the library science as an important way of library development in regions. *Proceedings of the 5th International Conference on Ukrainian Encyclopedia Studies* (pp. 93–102). Kyiv: Institute of Encyclopedic Research, National Academy of Sciences of Ukraine. <https://doi.org/10.37068/ue.2017.11> [in Ukrainian].
- Volynets, L. M., Ponomarenko, M. F., Pshenychnyi, M. I. (1990). *Pysmennyky Cherkashchyny: biobibliohrafichnyi pokazhchyk* [Writers of Cherkasy: biobibliographic index]. Cherkasy [in Ukrainian].
- Zhelezniak, M., & Ishchenko, O. (Eds.). (2024). *Corpus of Ukrainian Encyclopedias: Bibliographic Index*. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research, National Academy of Sciences of Ukraine. <https://doi.org/10.37068/b/cuebi> [in Ukrainian].